

МЕДИИ И КОМУНИКАЦИИ НА 21. ВЕК 21ST CENTURY MEDIA AND COMMUNICATIONS

ТОМ 2/2018

Антон ГЕЦОВ

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

a.getsov@ts.uni-vt.bg

АПОЗИТИВНИТЕ СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ КАТО СРЕДСТВО ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ФАЛШИВИ НОВИНИ

Anton GETSOV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

a.getsov@ts.uni-vt.bg

APPOSITIVE WORD GROUPS AS AN INSTRUMENT FOR CREATING FAKE NEWS

Abstract: The paper analyses the manipulative potential of one insufficiently-explored sentence part in Bulgarian syntax – the appositive, and also the appositive phrases, which are composed of a complement (object or subject complement) and the noun it describes. The paper also stresses the appositive word groups (constructions) that follow the ‘*common noun+common noun*’ model. The fact that word order in this type of appositive word groups has a role in changing the intention of communication and in creating – deliberately or not – fake news in media discourse is well supported and richly illustrated.

Keywords: appositive word group; appositive; fake news; post-truth.

Напоследък усилено се твърди, че живеем в епоха, в която истината няма значение¹. Всъщност това твърдение е отличен пример за фалшива новина. Човечеството винаги е живеело в тази епоха. Не е нужно се стига до заклинанията на племенните шамани, до „прозренията“ на древните жреци или пък до брилянтния изказ на софистите. Достатъчно е да се приведе едно от симптоматичните признания на Николо Макиавели: „Дълго време аз не казвах това, в което вярвам; никога не вярвам и в това, което казвам; и ако понякога става така, че все пак казвам истината, аз я „опаковам“ в такава лъжа, че е трудно тя да бъде открита“. Във връзка с умелата етикетизация на съвременната епоха закономерно се поставя въпросът за създаването, селектирането и пласирането в медийния дискурс на т.нар. фалшиви новини, който става все по-злободневен. Тази актуалност е обусловена от все по-значимата роля, която медиите изпълняват в живота на хората, обитаващи „глобалното село“. Пределно ясно е, че чрез средствата за масова комуникация не се отразява действителността. Напротив – чрез тях се създава друга, различна от истинската, реалност. Посредством медиите – този могъщ, креативен и перманентно еманципиращ се посредник между „специалната класа“ и „обърканото стадо“ (У. Липман) – се формират, култивират и контролират нагласите, мисленето, вярванията и в крайна сметка – поведението на съвременната тълпа. При това, като умело се спекулира с предразсъдъците, стереотипите, страховете, надеждите и невежеството на аморфния, объркан и наивен електорат.

¹ Терминът *Post-truth*, избран за думата на 2016 г. от учените, работещи върху Оксфордския речник (Oxford Dictionaries), означава „свързан със или обозначаващ обстоятелства, в които обективните факти имат по-малко влияние върху оформянето на общественото мнение, отколкото емоционалните призови и личните вярвания“.

Целенасоченото и ефективно въздействие се постига не само чрез утилитарното и вещо аранжиране на дневния ред на обществото, но и чрез изкуското използване на кода в публичната комуникация. Кодът е техническият посредник, чрез който се осъществява връзката между колективния адресант и масовата аудитория. Той е неизбежен механизъм, посредством който когнитивните структури се вербализират и се организират на текстово равнище чрез различни езикови форми. Ефективността на съдържанието, с което медиите перманентно облъчват масовата аудитория, до голяма степен зависи от това по какъв начин ѝ се представя това съдържание. Не бива да се забравя, че чрез медиите не само „се масажират“ общественото мнение, но и се създават модели за престижно речево поведение, определени речеви пристрастия и моди, които устойчиво и необратимо влияят върху използването на езика от страна на социума.

В предишни изследвания на автора нееднократно е анализиран казусът, отнасящ се до обособяването и аргументирането на основните функции на медиите, като последователно се защитава тезата, че със статус на такива функции са комерсиалната и манипулативната. Предмет на настоящата статия е частен проблем, свързан с некоректното използване на една синтактична категория, което – волно или неволно – се превръща в инструмент за създаване на фалшиви новини в масовата журналистическа практика. Става дума за непопулярна и периферна² изреченска част, а именно – *приложението*, или т.нар. *апозиция*. В българската лингвистика по традиция приложението се определя като второстепенна част на изречението, принадлежаща към именната група. То винаги се изразява чрез съществително име (или субстантивизирана част на речта), което се прилага към определяемото, също изразено чрез съществително име, като го конкретизира и му дава друго (второ) наименование. Съчетанието, образувано от двете съществителни имена, се нарича апозитивно словосъчетание, напр.: *страна членка; леля Пенка; генерал Заимов; министър Василев; река Янтра; повестта „Гераците“; Матей Преображенски-Миткалото* и др.

В друга публикация на автора бе застъпена тезата, че от структурна гледна точка словосъчетанията с определяемо и приложение в състава си могат да се разпределят в три базови групи.

Първата група се състои от две съществителни нарицателни имена, като второто съществително може да бъде заменено със съставно наименование или с устойчиво словосъчетание, напр.: *робот полицай; компания производител; спортисти ветерани; кифла камикадзе; жена шеф на затворите; болестта глаукома; такса „празен стол“; джоджен (юзум); хипотермия (измръзване); касис (ribesnigrum);* и др.

Втората група се състои от съществително нарицателно име и съществително собствено име, като съществителното собствено може да бъде заменено от съставно наименование, напр.: *местността „Буджака“; легендата Стоичков; ловците Стоянови; сценаристът Илиев; антиутопията „1984“; аудио-визуален спектакъл „Царевград Търнов – звук и светлина“; прозвището „Радостта на народа“; кетъринг компанията „Рене кетъринг“; делото „КТБ“; битката ДПС – ДОСТ* и др.

Третата група се състои от две съществителни собствени имена, като и двете съществителни много често са представени от съставни наименования, напр.: *Жоро Панамата; Стефан Стефанов-Брезински; Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“; ПМГ „Васил Друмев“; Елин Пелин (Димитър Стоянов); Гюргево (Джурджу); Североизточното държавно предприятие (СИДП)* и др. (Гецов 2017: 74–75).

Спецификата на проблемите, които се констатира при некоректната употреба на апозитивните словосъчетания, е различна за трите групи словосъчетания.

Съществена част от колебанията, отклоненията и грешките отразяват неособено коректното прилагане на книжовните норми при употребата на апозитивните словосъчетания³. Освен тях в медийния дискурс се допускат и грешки, които нарушават логиката на изказа, като променят авторовата интенция и влияят негативно върху организацията на цялостния текст. Те са актуални за словосъчетанията от първата група, които се изграждат по модела *съществително нарицателно име + съществително нарицателно име*.

² Такова впечатление неизбежно се натрапва от рутинното, фрагментарно и бегло представяне на тази изреченска част в синтетичните трудове по синтаксис у нас.

³ Тези отклонения от книжовните норми са предмет на друго изследване на автора.

В една част от тези словосъчетания родово-видовите отношения между определяемо и приложението са пределно ясно експлицирани, напр.: *мечка стръвница*; *брат близък*; *художник импресионист*; *певците кастрати*. Това е достатъчна причина да не се създават предпоставки за некоректно позициониране на компонентите. В този тип словосъчетания е възможно изпускане (много по-често на първата съставка), членуване (само на първата съставка), но е невъзможно разместване на съставките им, напр.: **стръвница мечка*; **близък брат*; **импресионист художник*; **кастра-ти певци*, тъй като това би било явна логическа грешка. Поради очевидния факт, че названието на видовото понятие включва в значението си представата за родовото понятие, т.е. то е достатъчно информативно и от семантична, и от комуникативна гледна точка, определяемото, чрез което се назовава родовото понятие, може да се изпуска не само при контекстова, но и при извънконтекстова употреба. Възможността за тази уникална синтактична транспозиция, като частен случай на функционалната транспозиция, при която приложението поема значението на еквивалентното словосъчетание от определяемо и приложение, е доказателство, че актуалната информация се презентира не от цялото словосъчетание, а само от приложението, т.е. то е комуникативният център в изказването.

В друга част от апозитивните словосъчетания, образувани по модела *съществително нарицателно име + съществително нарицателно име*, родово-видовите отношения не се изразяват така категорично. Това е обусловено от факта, че или чрез двата компонента се назовават понятия от различни таксономични йерархии, напр.: *изобретател милиардер*; *футболист самоубиец*; *легионери дебютанти*; *затворници хакери*, или и двата компонента са употребени преносно (най-често метафорично), напр.: *циганин конекрадец*; *хулиганът легенда*; *опашка плеймейтка*; *тарикат убиец*; *лумпени кретени*. Според дефиницията за апозитивните словосъчетания, която бе вече представена, първото съществително функционира като определяемо, защото чрез него най-общо се назовава родовото понятие, а второто съществително функционира като приложение, защото чрез него се характеризира определяемото, като му се дава допълнително (второ) наименование. При невъзможност за еднозначна и категорична идентификация на родово-видовите отношения единственият формален маркер (въпреки всичките обструкции относно неговата надеждност и ефективност) остава словоредът. Проблемите се появяват тогава, когато колективният адресант несъзнателно или необосновано разменя местата на компонентите. Подобни употреби вече са разгледани най-общо от автора (Гецов 2017: 71–90), но естеството на тази статия, а и тяхната смущаваща честотност са достатъчно основание да се анализират по-задълбочено.

Красноречив пример за некоректно структуриране на апозитивното словосъчетание е следната употреба. Материал от медийния спортен дискурс, в който се описват успехите и неволите на български футболисти, играещи за отбори извън страната ни, е озаглавен *Легионерите футболисти пак измиха лицето на българския футбол* (Off News). Ако се анализира словосъчетанието *легионерите футболисти* извън контекста, като се приложи синтактичният подход, ще се окаже, че първото съществително нарицателно *легионерите* е определяемо, защото то е членувано, а второто съществително нарицателно *футболисти* е приложение. Ако се приложи семантичният (по-скоро това е функционално-семантичен) подход, ще се окаже, че родовото понятие, което е първо по ред и в съгласие със синтактичния подход е членувано, е *легионерите*, а видовото понятие е *футболисти*. Това би могло да е възможно, ако в същинския текст се описват преживяванията и се споделят мненията, да речем, на наемници, служещи в Чуждестранния легион, които обичат футболната игра или я практикуват като любители в свободното си време. С една дума – в заглавието на публикувания материал, което безспорно е най-атраaktivната и „видимата“ част от текста, са допуснати две груби логически грешки. Първата е най-вероятно неволната (но недопустима!) размяна на позициите на родовото и видовото понятие. Втората е членуването на съществителното *легионерите*, защото чрез членната морфема то придобива генерична определеност, т.е. *Всички легионери футболисти измиха лицето на българския футбол*, което не отговаря на фактическото съдържание на същинския текст; в него се говори само за някои (а не за всички) футболисти, играещи в чужбина.

За да отговаря адекватно на обективното съдържание на същинския текст, формулировката на заглавието трябва да е *Футболисти легионери пак измиха лицето на българския футбол*. Чрез съществителното *футболисти* се назовава родовото понятие; с него за първи път се назовава обектът от извънтекстовата действителност, затова то се дефинира като определяемо. Чрез съществителното *легионери*, употребено с преносното си значение, се назовава видовото понятие; именно чрез него се стеснява обемът на родовото понятие, като едновременно с това се дава второ, допъл-

нително наименование на вече назования обект, което освен това е и метафорично. В този тип словосъчетание е възможно да се членува първото съществително, т.е. определяемото, но е невъзможно да се изпускат или да се разместват компонентите, тъй като това би довело до неприятна и неприемлива промяна на смисъла или до нарушаване на логиката на изказа. Невъзможността за изпускане на определяемото или на приложението, когато словосъчетанието се разглежда извън контекста, е доказателство, че актуалната информация се презентира от цялото словосъчетание, т.е. то е изреченска рема, или, както пише К. Попов, то функционира като ядрен елемент на информацията (Попов 1978: 212–213).

Друг подобен пример „отразява“ яростната животинска агресия на шведския гражданин Георг Сумберг спрямо българска камериерка. В три различни медийни публикации са използвани четири апозитивни словосъчетания – два пъти *шведът хулиган* (неправилно изписани полуслято – Бургас Инфо 2017) и два пъти *хулиганът швед* (правилно изписани разделно – В час 2017; За Жената 2017), като в един от материалите са използвани и двата варианта. Извън контекста и двете словосъчетания са възможни, но когато става дума за употребата им в контекст, те трябва адекватно да отразяват обективната действителност. И в трите материала акцентът без съмнение е върху факта, че е налице арогантно, жестоко и брутално поведение на чуждия турист спрямо беззащитната ни сънародничка. Това, че е шведски гражданин, както и това дали живее на село, или – в града; дали е хетеросексуален, или е хомосексуален; дали е женен, или не е женен; дали е млад, или е възрастен; дали е футболен фен, или слуша класическа музика и пр., са подробности, своего рода бекграунд, които безспорно могат да нюансират и да обогатят основната информация, но не и да я заместят. От това следва, че уместното словосъчетание е *хулиганът швед*. Използването на другата опция в този контекст *шведът хулиган* е некоректно, защото крие рискове, като измества фокуса от основната информация, насочвайки го (преднамерено или непреднамерено) към други факти, обстоятелства и причинно-следствени връзки⁴. От това да се нарече един дрогиран насилник *швед хулиган* до внушаването на тезата *Всички шведи са хулигани* има малка разлика. Последствията обаче са огромни.

В поредица от журналистически материали (и то не инцидентно, както в предишния пример) се използват и наглед близките апозитивни словосъчетания *роми висшисти* (напр. Дарик Нюз 2013) и *висшисти роми* (напр. Миг Нюз 2013). Разбира се, и двете биха могли да имат място в медийната практика, стига коректно да отразяват реалността. Ако в журналистическия материал иде реч за състоянието на висшето образование в България и за това доколко младите хора от различни етноси се ангажират с него, то естественият вариант е *висшисти роми*. Ако в конкретния текст се визира развитието на ромската общност у нас, нейните проблеми, перспективи, намерения и пр., оптималният вариант е *роми висшисти*. Тази зависимост обаче твърде рядко се взема предвид. Натрапва се усещането, че авторите използват двата варианта рутинно, механично, едва ли не като синоними, „разнообразявайки изказа си“, без да осмислят разликата между тези „толкова еднакви словосъчетания“.

В журналистически материал, който подробно и проникновено описва емигрантските неволи на наш известен дисидент и на неговия син, се използва съчетанието *медик емигрант* (Йорданов 2017). Словоредът в това апозитивно словосъчетание не отговаря нито на авторовия замисъл, нито на реалността. Да, синът наистина е лекар, но в цялото изложение се описва неговото незавидно житие-битие като невъзвращенец, а не професионалната му дейност като лекар, затова коректно би било да се използва съчетанието *емигрант медик*.

Друг журналистически материал, атрактивно озаглавен *Футболист милионер се обеси с чаршаф* (Миг Нюз 2017), „грабва“ веднага вниманието на читателя. Всъщност става въпрос за бивш футболист от NFL⁵ и вероятно (?) бивш милионер, който, докато излежава присъдата си за едно убийство, е обвинен в друго, двойно, убийство. Да бъде назован този сериен убиец *футболист* и *милионер*, не е оправдано от гледна точка на обективността и безпристрастността, но с оглед на конкретните комуникативни цели, които си поставя колективният адресант, това е обичайна употреба в популярните сайтове. Медии, за които преди повече от сто години Джоузеф Пулицър е въвел принципа на трите „С“ – секс, скандали, сензации.

⁴ В теорията на речевото въздействие и по-точно – в манипулативното въздействие върху психиката на социума, този механизъм е известен като „преместване на стрелките“.

⁵ Тук е задължително наличието на разгърнато наименование, което да функционира като приложение спрямо неособено ясната абревиатура. Всъщност, ако се „декодира“, тя означава National Football League (Професионална лига по американски футбол в САЩ).

Има примери, в които „играта“ със словореда ги поставя на границата между комичното и драматичното, като: *актьор депутат* и *депутат актьор*; *агент посланик* и *посланик агент*; *олигарх депутат* и *депутат олигарх*; *затворници хакери* и *хакери затворници*; *гей министър* и *министър гей*; *жена шеф* и *шеф жена*; *рекетъори полицаи* и *полицаи рекетъори*; *терорист самоубиец* и *самоубиец терорист* и др. Те по правило присъстват в заглавния комплекс, затова ефектът от използването им е най-голям. За всяко от изброените апозитивни словосъчетания са регистрирани шокиращо много употреби, които не кореспондират със смисъла на контекста, в който са използвани. Разбира се, тук е възможно адресантът целенасочено и креативно да търси сугестивен ефект, но с оглед на нивото на професионализъм в масовите новинарски сайтове, това по-скоро е изключение, отколкото – редовна практика.

При избора на апозитивни словосъчетания, в които родово-видовите отношения не могат да се установят категорично и еднозначно, е наложително адресантът да следва стриктно комуникативната си цел и да се съобразява с контекста, в който ги използва. От строго научна гледна точка (не и от етична) несъответствието (разминаването) между обективната действителност и „отразяването“ ѝ в текстовия свят може да бъде оправдано само ако е подчинено на намерението на автора да упражнява скрито манипулативно въздействие върху аудиторията. Ако това несъответствие е резултат от недостатъчна граматична и комуникативна компетентност, или от недоглеждане, обусловено от спецификата на технологичния процес, то е неприемливо и се смята за груба логическа грешка. За да се оптимизира и улесни употребата на апозитивните словосъчетания в медийния (а и във всеки друг) дискурс, те трябва много по-детайлно и задълбочено да се анализират и да се осмислят в теоретичен аспект, защото генезисът на голяма част от преднамерените или непреднамерените логически грешки е в амбивалентната същност – и в семантичен, и в структурен план – на приложението като периферна изреченска част.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

Гецов 2017: Гецов, А. Към въпроса за приложението – „Двуликия Янус“ в българския синтаксис. // *Език свещен. Юбилеен сборник по случай 70-годишнината на проф. д-р Пенка Радева*. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 71–90. // **Getsov 2017:** Getsov, A. Kam vaprosa za prilozhenieto – „Dvulikiya Yanus v balgarskiya sintaksis. // *Ezik sveshten. Yubileen sbornik po sluchay 70-godishninata na prof. d-r Penka Radeva*. V. Tarnovo: Univ.izd. „Sv. sv. Kiril I Metodiy“, 71–90.

Попов 1978: Попов, К. Структурни, семантични и функционални особености на апозицията (приложението) в българския и сърбохърватския език. // *Славянска филология. Том XV*. С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 207–218. // **Popov 1978:** Popov, K. Strukturni, semantichni I funkcionalni osobenosti na apozitsiyata (prilozhenieto) v balgarskiya I sarboharvatskiya ezik. // *Slavyanska filologiya. Tom XV*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“, 207–218.

Използвани източници

Бургас Инфо 2017: Бургас инфо. Шведът-хулиган хленчи в съда в Несебър. // *Бургас Инфо*, 8.06.2017. – <https://www.burgasinfo.com/news/view/6/69637> (12.09.2018) // *Burgas Info. Shvedat huligan hlenchi v sada v Neseabar*.

В час 2017: В час. Скандалите около Рагин и битата като куче камериерка в Слънчака не спират! // *В час*, 14.07.2017. – <http://vchas.net/346447/> (12.09.2018) // *V chas. Skandalite okolo Ragin*.

Дарик Нюз 2013: Дарик Нюз. Расте броят на ромите висшисти. // *Darik News*, 8.04.2013. – <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/raste-broqt-na-romite-visshisti-1067246> (12.09.2018).

За Жената 2017: За Жената. Хулиганът швед вече е пред българския съд. // *За Жената*, 8.06.2017. – <https://www.zajenata.bg/> // *Za Zhenata. Huliganat shved veche e pred balgarskia sad*, 8.06.2017.

Йорданов 2017: Йорданов, Деян. Рушвет отваря пътя за бягство от комунистическа България. // *Труд*. 9.07.2017. – <https://trud.bg>

Миг Нюз 2013: Миг Нюз. Едва един от петима роми има работа. // *Mig News*, 8.12.2013. – <http://www.mignews.info/edva-edin-ot-petima-romi-ima-rabota/> (12.09.2018) // *Mig News. Edva edin ot petima romi ima rabota*

Миг Нюз 2017: Миг Нюз. Футболист милионер се обеси с чаршаф в затвора. // *Mig News*, 20.04.2017. – <http://www.mignews.info/futbolist-milioner-se-obesi-s-charshaf-v-zatvora/> (12.09.2018) // *Mig News. Futbolist milioner se obesi s charshaf v zatvora*.

Off News <https://offnews.bg/>